

KIBRIS'TA ÇANAKKALE, ÇANAKKALE'DE KIBRIS VE BİLİNMEYENLER ÜZERİNE BİR BAKIŞ

A View of Dardanelles in Cyprus, Cyprus in Dardanelles and Mysteries

Ulvi KESER*

Özet: Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere savaşa girmesi ve bunun ardından Osmanlı İmparatorluğuna savaş açmasının hemen ardından bütün bu faaliyetlerden uzak kalmış gibi görünen Kıbrıs adası da bir anda kendisine savaşın içinde yer bulur. Kıbrıslı Rumların Enosis mücadelesine karşı koymaya çalışan Kıbrıslı Türkler bir yandan böyle bir mücadele verirken, diğer yandan da Anadolu'ya yardım etme telaşı içindedirler. Tam bu sırada ve özellikle de 1916 Ekim ayından itibaren Kıbrıs adası savaşın çok farklı bir yönüyle de karşılaşır. Çanakale cephesinde İngilizler tarafından esir alınan Türk askerleri bu tarihten itibaren Kıbrıs'ta Karakol isimli bölgede inşa edilen esir kampına getirilirler. Aynı dönem içinde İngiltere'nin sağladığı altyapı, lojistik destek ve müsaade sonrasında Fransızlar da burada Ermenileri eğitmeden geçirmek üzere bir kamp açarlar. Ermeni Doğu Lejyonu'nun Mısırdan sonraki ikinci safhası böylece Kıbrıs'ta başlar. Kıbrıslı Türkler de toplum liderleri vasıtasıyla bir yandan Rumlara karşı mücadele etmeye çalışırken, diğer yandan İngiliz baskılarına ve sıkıyönetim uygulamalarına karşı mücadele verirler ve esirleri kurtarmak için girişimlerde bulunurlar. Aynı günlerde İngiltere ve Fransa'nın adadaki bütün askeri faaliyetleri önce Adana, daha sonra da Taşucu'nda konuşlandırılan 4. Tayyare Bölüğü tarafından yapılan keşif ve istihbarat uçuşlarıyla çok yakından takip edilir. Fransızların Ermeniler için açtığı kamp 1921 yılında Ankara Anlaşmasıyla beraber, İngilizlerin Çanakale'den getirdiği Türk savaş esirleri için açtığı bu kamp 1923 yılında kapatılır.

Anahtar kelimeler: Kıbrıs, Çanakale, Karakol, Türk savaş esiri, İngiltere

Abstract: As soon as Ottoman Empire took part in World War I, then the British government declared war against Ottoman Empire confiscating some warships in England. Meanwhile, the island, Cyprus was supposed to be far away from the war itself, on the other hand, the reality was not so. Not only the British government but French government was also interested in Cyprus. British government established a POW camp in the area named Karaolos, and France established another military camp so as to train the Armenians gathered from all around the world but mostly from Anatolia. British administration collected the prisoners of war mostly captured in Gallipoli in Karaolos camp. Having established French Armenian military camp in the vicinity of Karaolos British POW camp, French history opened a new page for the Legion D'Orient firstly

---

* Prof. Dr., Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, Avrupa Birliği İlişkileri Bölüm Başkanı, Akdeniz ve Kıbrıs Araştırmaları Merkezi (UKÜ-AKKA) Müdürü, ulvi.keser@gmail.com, ulkeser@ciu.edu.tr

originated in Egypt in 1916. Therefore opening a new training camp for the Armenians in Cyprus was supposed to be the second stage of Legion D'Orient for France. The Armenians trained in this camp by the French officers were all given missions of ambush, reconnaissance, intelligence, and assault in Adana area, as mostly known Cilicia. On the other hand, Turkish Cypriots trying to struggle against Grek Cypriots' efforts on the way of Enosis make another effort to help and supply assistance for Anatolia as well as helping the Turkish prisoners of war captured in Gallipoli by British forces. British POW camp, French Armenian camp, Greek Cypriots's efforts to unite Cyprus with Greece, Turkish Cypriots' efforts to help Turkish people in Anatolia, and to help the prisoners of war in Karaolos are all interwoven in Cyprus, and the daily life turns to be very sophisticated, hazardous, and challenging for Turkish people relating to British pressure and martial law, in particular, subsequent to October 1916. Taking British Prisoner of War camp in Cyprus and French Armenian camp in the same area into consideration, Ottoman administration also tried to take precaution against them and deployed 4. Aviation Company to Adana, and to Taşucu then. The photographs and the intelligence reports taken and gathered by 4. Aviation Company were of great importance for intelligence and the reconnaissance activities in Anatolia. French Armenian camps were all closed just after Ankara Agreement in 1921, and British POW camp was closed down in 1923.

Key words: Cyprus, Gallipoli, Caraolos, Turkish POW, England

Giriş

Türk yakın tarihinin belki de en bilinmeyen, bilinenlerin de yanlış bilindiği noktalarından birisi de maalesef Çanakkale cephesidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun "bizim olmayan topraklarda" savaşa sürüklendiği ve Anadolu insanını sadece can vergisi ve kan vergisi almak için hatırladığı bugünlerde Çanakkale farklı özellikleriyle ön plana çıkar. Öncelikle Osmanlının ilerleme döneminin bittiği 1579'dan itibaren başının hiçbir savaştan dik çıkmadığı ve 1915'e gelinceye kadar toprak kayıplarının zaman zaman utanç duygusuyla harmanlandığı hatırlanacak olursa Fazıl Hüsni Dağlarca'nın "Milli Mücadele'nin Önsözü" olarak nitelendirdiği Çanakkale'nin önemi daha iyi anlaşılır. 57.084 şehit verilen Çanakkale'nin belki de hiç bilinmeyen bir yönü ise Kıbrıs'la harmanlanmış olmasıdır. Savaş döneminde çeşitli cephelerde esir aldığı Türk askerlerini farklı noktalardaki esir kamplarına götüren İngiltere bugün de net olarak bilinmeyen sebeplerle Çanakkale'de esir aldığı Türk askerlerini Kıbrıs adasına getirir. Bu çalışmada söz konusu esir kampındaki Türk savaş esirleriyle çok avcı bir şekilde İngiltere tarafından savaş döneminde Kıbrıs adasında askere alınan ve İngiliz üniformasıyla Çanakkale cephesine getirilen Kıbrıs Türkleri mercek altına alınacaktır.

Çanakkale Esir Kampları ve Ermeni Doğu Lejyonu

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasının hemen ardından İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğu savaşa girerken savaştan uzak gibi görünen Kıbrıs adası da savaşın odak

noktalarından birisi haline gelir. İngiltere ve Fransa tarafından Çanakkale'ye yapılacak bir çıkartma harekâtında üs olarak kullanılması düşünülen adanın bir başka özelliği ise İngiltere'nin savaşa ilgili olarak burada bir esir kampı açma girişimidir. İngiltere esir kampıyla ilgili çalışmalara girişirken Fransa'ya da aynı bölgede askeri tesis yapma konusunda lojistik destek verir. Bunun sonucu olarak aynı bölgede Fransızlar tarafından Ermenilere yönelik olarak askeri tesisler açılır. Böylece İngiltere adada sıkıyönetim uygulamalarına da başlar ve İngiliz Yüksek Komiserliği aracılığıyla 4 Haziran 1915'te bir duyuruyla esirlerle ilgili hareket tarzlarını belirler.¹ Adanın bütün kaynaklarını çok iyi bilen İngilizler, Mağusa'da gözlerden uzak ve denize kıyısında² yerleşim merkezinin olmadığı ve köylüler tarafından tarım arazisi olarak kullanılan, yeraltı su kaynakları açısından son derece verimli Karaolos bölgesinde esir kampı açarlar. Bu arada Fransa tarafından Musa Dağı'ndan, Anadolu'dan, İngiltere, Fransa, Amerika başta olmak üzere pek çok ülkeden Ermeniler getirilir ve bu insanlar Port-Said'de İngiltere'ye ait kamplara yerleştirilirler. Bu insanlar daha sonra yapılacak sağlık kontrolü sonrasında Kıbrıs'a gönderilmeye başlanırlar. Mağusa'nın Monarga bölgesinde kurulacak Fransız Ermeni askeri kampının İngiltere'ye ait askeri garnizonla aynı sınırlar içinde olması³ ve İngiliz esir kampıyla Fransızların kamplarının aynı eğitim alanından istifade etmesi Fransız-İngiliz işbirliğinin bir sonucudur. Fransa'nın Monarga bölgesinde askeri amaçlı bir kamp açması ve burada Ermenileri eğitmesi konusunda hiçbir itirazı olmayan İngiltere'nin tek tereddüdü ise eli silah tutan Ermenilerle beraber adaya kadınların ve çocukların da getirilecek olmasıdır. Bu konuda İngiliz yetkilileri ikna turlarına çıkan Fransızlar sonuç olarak onları ikna etmeyi başarırlar ve kadınlarla çocuklar da bu kampa getirilmeye başlanır. Buna göre tarım arazilerinin üzerinde kurulan ve yeraltı kaynakları açısından kamplar için sıkıntı yaratmayan, gözlerden uzak, İngiliz esir kampına yakın, meskûn bölgenin dışında ve Mağusa'ya da yaklaşık 24 kilometre uzaklıkta⁴ bir yer bulunur.15 Kasım 1916 tarihinde Fransa Başbakanı Briand'ın direktifleriyle⁵ daha önce Mısır'da kurulan⁶ Ermeni Doğu Lejyonu böylece bir kere daha tesis edilir. Kıbrıs'ta Ermenilerin eğitilmesine yönelik olarak açılan bu kampların kurulmasıyla ilgili olarak ayrıca Doğu Lejyonu Talimatnamesi hazırlanır.⁷ Çukurova bölgesinin kendilerine verileceği sözüyle 5.000-6.000 Ermeni'den oluşan Doğu Lejyonu⁸ veya bölgede yaşayan Türklerin deyimiyle Ermeni İntikam Alayı⁹ adlı Fransız üniforması giymiş bu birlik başlangıçta 1

¹ The Cyprus Gazette, 4 Haziran 1915.

² ATASE, K.2680, D.210, F.1-37.

³ ATASE, K.2680, D.210, F.1-37, 1-63.

⁴ ATASE, K.2680, D.210, F.1-37,1-65.

⁵ Yahya Akyüz, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, 1988, s.180.

⁶ Şadi Koçaş, Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri, 1967, s.237.

⁷ Milliyet, 21 Haziran 1992.

⁸ Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, 1991, s.45.

⁹ Salahi R. Sonyel, "Yeni Belgelerin Işığı Altında Ermeni Tehcirleri ", Belleten, Cilt XXXVI, Sayı 141, 1972, s.43.

Suriye Bölüğü, 3 Ermeni Taburu, bir makineli tüfek bölüğü ve bir top bölüğünden oluşmaktadır.¹⁰ 10 Aralık 1918 itibarıyla Ermeni Lejyonu'nun kadrosunda 63 subay, 4912 er ve 750 Suriyeli Ermeni vardır. Ermeni kampıyla ilgili olarak aynı dönemde Taşucu'ndan havalanan üsteğmen Mithat Tuncel komutasındaki 4. Tayyare Bölüğüne mensup uçaklarla keşif faaliyetleri de yapılır.¹¹ İngiltere'nin müsaadesi ve lojistik desteğinin alınmasının hemen ardından Monarga,¹² Dokuzevler bölgesi ve Lefkoşa'da toplam 3 Ermeni kampı faaliyete geçer.¹³ Fransızların açtıkları bu kamplara ayrıca Türk savaş esirleri yanında bakır madenlerinde çalışan, Mağusa surlarının tamir edilmesinde ve gemilerle nakledilen kerestelerin yükletilmesinde kendilerinden istifade edilen Suriyeliler ve Iraklı Araplar da alınır. Ermeni kampının burada kurulmasının bir sebebi de Ermeni isyanlarında kullanılacak silahların Mağusa-Dörtyol güzergâhıyla gönderilmesidir.¹⁴

Ekim 1916'dan itibaren faaliyete geçen esir kampın yanında açılan 24. İntimo isimli askeri kıışladaki yaklaşık 2000 civarında İngiliz askeri,¹⁵ Karakol bölgesindeki kampın güvenliğinden sorumlu olan 500 kişilik İngiliz birliği¹⁶ ve buradaki sivil personel göz önüne alınınca yaklaşık 5.000-6.000 civarında insanın bulunduğu kamp gözleri bölgeye çevirtir. Bu dönemde Kıbrıs adası savaşın dışındaymış gibi görünse de yaklaşık 11.000 Rum da savaşa katılmış¹⁷ ve müttefiklere destek olmuştur.¹⁸ İngilizler Kıbrıs'ta 26 Ağustos 1916 tarihinde bir duyuru daha yaparak her türlü silah alım satımı, bulundurulması ve taşınmasını da yasaklar.¹⁹ Bu arada kamp komutanı tarafından Mağusa Komiserliği'ne gönderilen 11 Ekim 1916 tarihli yazıda esirlerin adaya muhtemelen Ekim 15-20'si arasında gelecekleri ve sayının yaklaşık 3.000 olacağı bildirilir.²⁰ Bunun için bölgenin sivil halktan arındırılması ve esirlerin indirilmesini ve kampa gelişini engelleyecek her türlü durumun kontrol altına alınması istenmektedir. 26-29 Ekim 1916 arasında Mağusa'ya getirilip Karakol bölgesine sevk edilen Türk savaş esirlerinin sayısı ilk etapta 215 olmasına rağmen daha sonra adaya getirilen Türk savaş esirleriyle beraber kampta 3000 civarında esir toplanır. Bu kampta 1923'e kadar geçecek 6 yıllık sürede değişik sayıda esir getirilmeye devam edilecektir. Kampta bu süre içerisinde kalmış ve daha sonra başka esir kamplarına nakledilmiş olanlar da dâhil olmak

¹⁰ Justin McCarthy, Ölüm ve Sürgün, 1998, s.232.

¹¹ ATASE, K.2680, D.210, F.1-24, 26 ve 27.

¹² ATASE, K.2680, D.210, F.1-24.

¹³ Ulvi Keser, "Çanakkale'de Esir Düşen Türk Askerleri; Kıbrıs'ta Esir Kampı", Toplumsal Tarih, S.135, Mart 2005, s.76.

¹⁴ ATASE, K.531, D.2075, F.4.

¹⁵ ATASE, K.2680, D.210, F.1-31,

¹⁶ ATASE, K.2680, D.210, F.1-3, 24.

¹⁷ ATASE, K.2680, D.210, F.1-31.

¹⁸ ATASE, K.531, D.2076, F.5.

¹⁹ The Cyprus Gazette, 2 Aralık 1916.

²⁰ Cafer Ertuğrul Özel Arşivi, Londra/İngiltere.

üzere yaklaşık 7.000–10.000 civarında esir kalır.²¹ İki ayrı grup halinde ve İngiliz savaş gemilerinin güvenlik çemberi içinde Mağusa'ya yanan gemilerden inen Türk esirler sıkı güvenlik tedbirleriyle ve Mağusalı Türklerle konuşmalarına müsaade edilmeden Karakol bölgesindeki kampa getirilir. İngiliz askerlerinin uyguladıkları güvenlik tedbirleri o kadar sert ve sıkı olur ki İngilizler o gün Kıbrıslı Türklerin limana girişlerini yasaklar. Esirlerin gelmesinin ardından Kıbrıslı Türklerin duaları artık sadece Anadolu için değil bu Türk savaş esirleri içindir. İngilizler tarafından alınan her türlü güvenlik tedbirine rağmen Kıbrıs Türklerinin Türk esirlerini görebilmek için bölgeye akın etmeleri sonucu ilk gün çıkan karışıklıkta bir araç devrilir ve 2 esir hayatını kaybeder. İlk Türk savaş esirleri er, onbaşı ve çavuşlardan oluşmaktadır ve aralarında birkaç başçavuş haricinde İngilizler tarafından istihbarat konusunda bilgi alınabilecek türden üst düzey rütbeli personel bulunmamaktadır. Bu kampta ayrıca 4. Ordu Komutanlığı'na Kıbrıs'taki askeri faaliyetler hakkında bilgi toplamak üzere kayıklarla Taşucu'ndan gönderilen 3 asker de vardır. Kamptaki tek Kıbrıs Türk savaş esiri ise Hasan Hilmi Bey'dir. Kampta ayrıca iki ayrı Şevket Bey bulunmaktadır. Bunlardan birisi diğer üç doktorla beraber kampta görev yapan Dr. İsmail Şevket'tir. Diğer Şevket Bey ise bir Türk esirdir ve kampta bir süre İngilizler tarafından inşa edilen ahşap caminin imamlığını da yapmıştır. Çok zor şartlar altında hayatta kalmaya çalışan, pek çok kısıtlamalarla hayatları çekilmez hale gelen Türk esirlerin bir kısmı özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın son döneminde, Süveyş bölgesinde konuşlandırılan İngiliz askeri birliklerine gönderilecek olan kereste ve lojistik malzemenin Mağusa Limanı'ndan gemilere yükletilmesinde de görev alırlar.²²

Geniş bir arazi üzerinde tel örgülerle çevrilmiş barakalardan oluşan kampın güvenliği İngiliz askerleri tarafından sağlanmaktadır. Esirler için yapılan barakalar her sırada 9 veya 12 baraka bulunacak şekilde üç sıra halinde yapılmıştır. Söz konusu barakaların her birisi 9 metre genişliğinde olup 15 metre uzunluğundadır. Ancak kampın yeni açılması sebebiyle esirler daha ilk günden pek çok sıkıntılarla karşılaşır. Bu sıkıntılardan kurtulmak ve ekmek, zeytin gibi yiyecekleri veya yatak, yorgan, battaniye gibi ihtiyaçları temin için fırsat ise çalışmak için kamptan dışarı çıkartıldıkları zamanlardır. Mağusa Limanı'ndan yükleme yapmak için esir kampından çıkarılan Türk esirler bu fırsatı değerlendirip kampta zeytin çekirdeklerinden tespikleri, tahtadan sigaralık gibi küçük eşyayı da hatıra olarak civarda yaşayan Kıbrıslı Türklere verirler. Bu şekilde esirler tarafından el emeği olarak yapılan iki küçük hatıra eşya halen G. Mağusa'da Hüseyin Nafi Bey de bulunmaktadır. Türk savaş esirleri zaman zaman Kıbrıslı Türklerle görüşme imkânı bulsalar da moral açısından son derece kötü durumdadırlar. Sağlık durumlarının kamptaki esaret hayatına paralel olarak çok kötü olması, esir hayatı yaşamının verdiği eziklik ve burukluk yanında hiç alışamadıkları sıcak hava, sivrisinek ve tatarcık salgını da esirleri perişan eder. Kötü yemekler, sağlıksız

²¹ ATASE, K.2680, D.210, F.1-3, 24 ve 31.

²² ATASE, K.2680, D.210, F.1-6, 29, 37.

beslenme, salgın hastalık gibi değişik sebeplerle kampta hayat iyice çekilmez hale gelir. Bütün bu esaret şartlarına dayanamayan bazı esirler ise kamptan kaçmanın yollarını aramaya başlamış, bir kısmı İngiliz askerlerince vurularak veya esaret şartları sonucunda hayatlarını kaybetmişlerdir. Kamptan ilk kaçma teşebbüsü 29 Kasım 1916 tarihinde gerçekleşir ve bunun sonucunda 2 Türk askeri vurularak hayatlarını kaybeder.²³ Kötü yemekler, sağlıksız beslenme, salgın hastalık gibi değişik sebeplerle esir kamplarında ölenler önce halen Namık Kemal Lisesi'nin bulunduğu bölgedeki mezarlıklara gömülmüşler, çoğunun mezarları bile bulunamamıştır. Hayatını kaybeden Türk askerleri için daha önce herhangi bir tören yapılmaması ve şehitlerin tören yapılmadan ve elbiseleriyle gömülmeleri adada yaşayan Türkleri hem üzer, hem de tepkilerini çeker. Tel örgülerle çevrili kampta barakalarda kalan Türk esirler bu barakaların sıhhi olmaması yüzünden çeşitli hastalıklara maruz kalır.²⁴ Yazın sıcak hava, kışın da soğuk hava açısından son derece elverişsiz olan barakalar pek çok Türk esirinin esaret ve kötü barınma şartları yanında ciddi hastalıklar sonrasında ölümleri de hızlandırır. Türk askerlerinin cenaze merasimlerinde Mağusalı İmam Mustafa Nuri Efendi ve beraberindeki bir kaç Türk hafız görev alır. Gerek Mustafa Nuri Efendi, gerekse Kavanin Meclisi üyesi Mahmud Celaledin Efendi bazı jurnalcilerin kışkırtmalarıyla İngilizler tarafından savaş esirlerine yardım ettikleri, esir kampında ölen savaş esirleri için dini görevlerini yerine getirmek üzere esir kampına girdiklerinde esirlere yiyecek temin ettikleri iddiasıyla divan-ı harbe verilmişler ve Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar Girne Kalesi'nde sürgün hayatı yaşamışlardır.²⁵

Çanakkale Esir Kampı'nda geçen yıllar boyunca sağlık açısından pek çok hastalığa maruz kalan Türk savaş esirlerine verilen yemek maliyeti son derece ucuz ve bol bulunduğu için çoğunlukla kırmızı kabak, bu kabaktan yapılan son derece tatsız kabak lapası ile günün şartlarına göre yenmeyecek kadar berbat olan kılçıklı arpa ekmeğidir.²⁶ Verilen yemeklerin berbatlığı yanında Çanakkale esir kampında görev yapan Rum ve Ermeni asıllı doktorların Türk esirlere karşı takındıkları tutum ve davranışlar da son derece kötüdür ve bu doktorlar özellikle hasta olan Türklere karşı son derece kaba davranmaktadırlar. Bu arada Türk keşif uçakları da bu dönemde aralıksız istihbarat çalışmaları yapmaktadır. Bu bölgede bulunan çadır ve barakalardan oluşan askeri tesisler ve ordugâhlar,²⁷ Çanakkale esir kampı ve Fransız Ermeni kampları hakkında hava fotoğraflarıyla istihbarat ve keşif bilgileri 4. Hava Bölüğü tarafından en ince ayrıntılarına kadar toplanır.²⁸ Öte yandan Türk savaş esirlerine yardım ettikleri gerekçesiyle İngilizler

²³ Hüseyin Nafi Bey Özel Arşivi, Gazi Mağusa/KKTC.

²⁴ Ulvi Keser, "Çanakkale'de Esir Düşen Türk Askerleri; Kıbrıs'ta Esir Kampı", Toplumsal Tarih, S.135, Mart 2005, s.81.

²⁵ Merhum Emine Hasan ile 14 Temmuz 1989 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme.

²⁶ Ahmet Sami Topcan, "Birinci Cihan Savaşı Esnasında Mağusa Esir Kamplarında Kalan Türk Askeri Esirleri Hakkında Kısa Bilgiler", Güvenlik Kuvvetleri Dergisi, Lefkoşa, Mart 1990, Sayı 10, s.21.

²⁷ ATASE, K 2680, D.210, F.1-67,

²⁸ ATASE, K 2680, D.210, F.1-54, 1-63, 1-64, 1-65.

tarafından Girne'de hapse atılanlar arasında Osman Bey ve oğlu Ali, İskeleli tüccar Kenan kardeşlerden Raşid, Kamil, Said ve Hasan Efendi, Kamil Paşa'nın damadı Doktor Esat, Kormacit köyünden Kolya çiftliğinin sahibi olan Ahmed Sadrazam, Bilelleli Küçük Hacı Hüseyin Efendi, Mahmud Naim'in akrabası Mağusalı Hoca Mustafa Nuri Efendi, Baf'tan Kavanin Meclisi üyesi Dr. Eyyüp Bey vardır. Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakına karşı çıkanların başında ise Baf milletvekili Dr. Mehmet Esat Bey, Dr. Hüseyin Behiç Bey ve Hasan Karabardak isimli Kıbrıslı Türk liderler gelmektedir. İngiliz idaresi tarafından bütün faaliyetleri adım adım takip edilmekte olan Dr. Mehmet Esat Bey, Dr. Hüseyin Behiç Bey ve Hasan Karabardak'ın bir başka çalışması da Kıbrıs adasının Türkiye'ye iade edilmesini savunan bir parti kurma girişimidir. İngilizlerin daha 1914 yılından itibaren gözetim altında tuttukları ve çekindikleri bu partinin önde gelen liderleri de söz konusu bu Kıbrıslı Türklerdir.²⁹

Çanakkale'de Kıbrıslı Türkler Savaştlar Mı?

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Kıbrıs Türk toplumu için yeni bir kimlik arayışı başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği dönemde kandırılarak ve zorla cepheye sürülerek Anadolu'da savaşmaya zorlanan pek çok Kıbrıslı Türk bunu reddederek Türk askerinin saflarına katılır. Bu noktadan bakıldığında Kıbrıslı Türklerin Birinci Dünya Savaşı döneminde İngiliz ordusunda ve Anadolu topraklarında görev yapmış olmaları zayıf bir ihtimaldir. Örneğin Kıbrıslı araştırmacı-yazar Haşmet Muzaffer Gürkan "Bir Zamanlar Kıbrıs'ta" isimli kitabında 16.000 Kıbrıslı Türk ve Rum'un katırcı olarak İngiliz ordusuna yazıldıklarını belirtir. Burada en hassas ve can alıcı nokta asker olarak yazılmış olsalar bile Kıbrıslı Türklerin özellikle Çanakkale Cephesi'nde Türk askerlerine karşı savaşmayı reddetmeleridir. Resmi kayıtlarda olmamakla beraber Kıbrıs'ta halk arasında anlatılan bazı hatıralarda Kıbrıslı Türklerin askere alınarak Çanakkale'ye götürüldükleri; ancak savaşmak istemedikleri için firar ettikleri veya Türk askerleri arasına katıldıkları anlatılmaktadır. Bu dönemde İngiliz ordusunda görev yapan ve Türk askerine karşı Çanakkale'de savaşan Kıbrıslı Türk katırcılar söz konusu değildir; ancak daha sonraki dönemde İkinci Dünya Savaşı sürecinde olduğu üzere İngiliz askerî birliklerine bol miktarda katır satıldığı ise bilinmektedir. Burada bahsi geçen söz konusu bu katırcılar İkinci Dünya Savaşı döneminde askere yazılan Kıbrıslı Türkler ve Rumlardır. Bu askerler de hiçbir şekilde Türk askeriyeye karşı karşıya gelmemişlerdir. Bununla beraber özellikle Kıbrıslı Türkler arasında Çanakkale'de katırcı olarak görev yapmak üzere askere alınmalarının olduğu konusunda hikâyeler bugün bile anlatılmaktadır,³⁰

²⁹ Ali Babaliki ile 22 Mayıs 2002 tarihinde Gazi Mağusa'da yapılan görüşme.

³⁰ 1908 Baf doğumlu İbrahim Bükai Baysoy'dan aktaran Zarif Soybay, Kenan Bahçeci, İbrahim Denizer, Dinçer İzcan., Kıbrıs'ta Yaşlıların Anıları, 1992. KTMA. TK.061.1951.

“...İngilizler savaş için asker topladılar. Baf’tan kimse gitmedi. Hatta hayvanlarını bile vermediler. Nafi ve Halide Hanımlar Baf’tan para toplayarak Türkiye’ye gönderdiler. Nafi Hanım, Rauf R. Denктаş’ın kayınvalidesi idi. Karabardak, Doktor Behiç, Mustafa Hulusi, avukat kâtibi Hüseyin Bey Kıbrıs Türkleri için çok çalıştılar. Lider ve aynı zamanda çok cesurdular. Bu şahıslar ev ev dolaşır ve (Türlere) ‘İngilizlere asker olmayın.’ derlerdi...”

Kıbrıslı katırcıların Çanakkale’ye gittikleri konusunda elde herhangi bir belge bulunmamakla beraber anlatılan bir hikâye ise Kıbrıslı Türk ‘Dellal Mustafa Coronik’ ile ilgili olmaktadır.³¹ Kıbrıslı Türklerle ilgili olarak anlatılan bir başka hikâye ise Balalan köyünden Çanakkale’de savaşmayı reddeden Osman Hüseyin ile ilgili olmaktadır.³² Kıbrıs Türk Millî Arşivi’nde de konuyla ilgili herhangi bir kayıt söz konusu değildir. Öte yandan Kıbrıslı şair Özker Yaşın’ın “Katırcı Ahmet’in Hikâyesi” isimli şiiri bu yanlış bilgilendirmeye örnek gösterilebilir.³³ Kıbrıslı Türklerin Çanakkale’de Türk askerlerine karşı cepheye götürüldükleri ve orada savaşa sokulmak istendikleri konusunda anlatılan son hikâye ise emekli KKTC Yüksek Mahkemesi Başkanı Yargıç Taner Erginel’in anlattıklarıdır. Bu açıklamaya göre Taner Erginel’in babası İngiliz ordusunda değil Osmanlı saflarında bir tabip olarak görev yapmış ve inanılmaz yararlılıklar göstermiş Türk hekimlerden birisidir.³⁴

Çanakkale Şehitliği

1920 yılından sonra nispeten hafifletilen esir kampındaki askeri uygulamalar Cumhuriyet ilanı sonrasında esir kampının tamamen kapatılmasıyla sonuçlanır. Türk esirlerin bir kısmı Anadolu’ya geçerken, bazıları Kıbrıs’ta kalmayı tercih eder. Kıbrıs’ta kalan ve burada yaşamak isteyen esirler bir süre daha sıkıntı içinde yaşamalarına rağmen Kıbrıslı Türklerin yardım ve destekleriyle hayatta kalmayı başarırlar. Esaretten kurtulan ve Kıbrıs adasında kalan Türk askerlerinin yardımına özellikle Mağusalı Türkler koşarlar.³⁵ Çanakkale Şehitliği’nde bulunan esirlerden 33’ünün kimliği ve hangi mezarda yattıkları bugün bilinmektedir. Ayrıca şehitlikte isimleri bilinen; ancak hangi mezarda yattıkları bilinmeyen 217 askerin daha mezarı bulunmaktadır. Şehitlikte bulunan Türk mezarları içerisinde hiç subay bulunmaması, burada sadece üç tane astsubay başçavuşa ait mezar bulunması İngilizlerin rütbeli Türk subaylarını başka esir kamplarına götürdükleri fikrini ortaya çıkarabilir. Ayrıca Türk savaş esirlerine verilen numaraların

³¹ Kıbrıs, 20 Mart 2005.

³² Kıbrıslı arşivci, koleksiyoncu, yazar merhum Cafer Ertuğrul ile muhtelif tarihlerde Londra’da yapılan görüşmeler.

³³ Özker Yaşın, “Katırcı Ahmet’in Hikâyesi”, Kıbrısım dergisi, Nisan 2000, Lefkoşa, s.38-39

³⁴ Taner Erginel’le 3 Ağustos 2009 tarihinde Prizren/Kosova’da yapılan görüşme.

³⁵ Hüseyin Nafi Bey ile 18 Ağustos 2001 tarihinde Gazi Mağusa’da yapılan görüşme.

245 ila 10426 arasında değişmesi İngilizlerin Çanakkale cephesinde esir aldığı askerleri başka esir kamplarına da götürdüğünün bir işareti olabilir. Yeni Türk devletiyle sıcak ilişkiler kurma gayretine girişen İngiltere ise Kıbrıs'taki bu mezarları koruma kapsamına alır ve Kraliyet Savaş Şehitlikleri Komiserliği bünyesinde bunlarla ilgili düzenleme, tanzim ve koruma faaliyetlerine girişir.³⁶ Bu faaliyetler özellikle 1978-1980 arasında hız kazanır ve mezarlığın şehitlik haline getirilmesi ve burada bir anıt yapılması kararlaştırılır. Düzenleme çalışmalarının tamamlanmasının ardından Çanakkale'deki anıtın daha küçük ebatlısı da yapılır ve 15 Şubat 1980 tarihinde dönemin KKK Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin tarafından açılır.

Sonuç

İngiltere, Akdeniz'in ortasında stratejik öneme sahip Kıbrıs'ı ise Çanakkale cephesinde esir aldığı Türk askerleri için esir kampı haline getirir.26 Ekim 1916 tarihinden 1923 yılına kadar bu kampta esir hayatı çeken Türk askerlerinin yaşadıkları ise açlık, sıkıntı, ölüm ve memleket hasretiyle doludur. Kaçmaya çalışanların İngiliz kurşunuyla, esaret hayatına dayanamayanların ise kötü muamele, açlık ve zor şartlar yüzünden hayatlarını kaybettiği bu kamp 7 yıl sonra kapatıldığında Türk esirlerin bazıları Kıbrıs'ta kalmayı tercih eder. Söz konusu bu dönemde Megali İdea yolunda Enosis idealini gerçekleştirmek için giriştikleri eylemlerle İngilizlerin adada jurnalciler, muhbirler, sıkıyönetim uygulamaları ve yasaklarıyla bir araya gelince hayat iyiden iyiye yaşanmaz hale gelir. Bu dönemde İngilizlerin açtıkları esir kampı, Fransızların Ermeni kampı yanında Kıbrıslı Türklerin Anadolu'ya yardım ve esirleri kurtarma gayretleri, Rumların ve kampta eğitilen Ermenilerin Anadolu'ya geçerek Türklere karşı mücadele etmeleri adada son derece karmaşık bir sistem ortaya çıkartır.

---

³⁶Imperial War Grave Archive, 3328.